

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

НЕГОДА А. С.,
старший викладач кафедри
кримінального права, кримінального
процесу та криміналістики
(Національна академія
Служби безпеки України)

УДК 343.102

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.27>**МОДЕЛЬ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ**

У статті розглянуто наявні проблемні питання кримінологічної характеристики злочинності, яка слугує основою для ефективного запобігання низці кримінальних правопорушень в Україні. Протидія злочинності у державі здійснюється у двох основних напрямках: покарання за вчинення кримінального правопорушення та запобігання йому. Зменшення негативу, який несе злочинність суспільству, можливе за рахунок запровадження скоординованих заходів запобігання соціального, політичного, економічного, організаційно-управлінського, правового, ідеологічного, медичного та іншого характеру. Практика свідчить, що саме запобіжна діяльність є пріоритетною.

Нині виникає необхідність у розробленні моделі кримінологічної характеристики злочинності. У науці її складники висвітлюються неоднозначно, що пояснюється розмаїттям кримінологічних теорій. Правильне уявлення про рівень соціальної небезпеки злочинності в суспільстві можливе завдяки її статистичному виміру. Тому першу ланку в моделі кримінологічної характеристики злочинності займають кількісно-якісні показники (рівень, структура, динаміка, «географія», «ціна»).

Ще одним елементом цієї моделі є детермінанти злочинності (причини та умови). В сучасній кримінологічній літературі досить розгалужена їх класифікація за рівнем, масштабом, змістом, природою. Це дає змогу забезпечити комплексний підхід до організації запобіжних заходів явищу злочинності.

Останнім складником запропонованої моделі є особистість злочинця. Кримінологічна характеристика особистості злочинця охоплює низку специфічних ознак, рис, властивостей. Найчастіше виокремлюють соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні, соціально-рольові, біологічні характеристики. Глибокий аналіз особистості злочинця здійснюється шляхом узагальнення офіційних статистичних даних, які характеризують засуджених осіб. Не є особистостями особи, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, та неосудні особи, які не можуть усвідомлювати свої дії або керувати ними.

На основі проведеного дослідження автором представлена модель кримінологічної характеристики злочинності, побудована таким чином, щоб була можливість відобразити набір її обов'язкових елементів, необхідних для надійної системи запобігання кримінальним правопорушенням.

Ключові слова: система, кількісно-якісні показники, детермінанти, особистість злочинця, протидія, запобігання.

Nehoda A. S. Model of criminological characteristics of crime

The paper presents the existing problematic issues of criminological characteristics of crime, serving as the basis for effective prevention of a number of criminal offenses in Ukraine. Tackling crime in the state is carried out in two main directions: punishment for a criminal offense and preventing it. Reducing the negative effect of crime on society is possible through the introduction of interrelated and coordinated preventive measures of social, political, economic, organizational and managerial, legal, ideological, medical and other nature. The practice shows that it is preventive activities that are a priority.

In consideration of the foregoing, there is a need to develop a model of criminological characteristics of crime. In science, its components are covered ambiguously, which is explained by the variety of criminological theories. A correct understanding of the social danger level of crime in society is possible due to its statistical measurement. Accordingly, the first link in the model of criminological characteristics of crime is quantitative and qualitative indicators (level, structure, dynamics, "geography", "price").

The next element is the determinants of crime (causes and conditions). In the modern criminological literature, their classification is quite extensive: by level, scale, content, nature, and so on. This allows to provide a comprehensive approach to the organization of preventive measures for the phenomenon of crime.

The last component of the proposed model is the identity of a criminal. The criminological characteristics of a criminal identity covers a number of specific features, traits, and properties. Most often, the following characteristics are distinguished: socio-demographic, criminal, moral and psychological, social and role, and biological. An in-depth analysis of the criminal identity is carried out by summarizing official statistical data characterizing convicted persons. The persons under the age of criminal liability and the mentally defective persons who cannot be aware of or in control of their actions are not criminal identities.

Based on the conducted research, the author presents a model of criminological characteristics of crime, built in such a way that it is possible to reflect a set of its mandatory elements required for a reliable system for preventing criminal offenses.

Key words: *system, quantitative and qualitative indicators, determinants, criminal identity, tackling, prevention.*

Вступ. Успіх протидії злочинності визначається проведенням глибоких досліджень невід'ємних складників предмета кримінологічної науки і використанням отриманих висновків у практиці запобігання кримінальним правопорушенням. У реальному житті злочинність виявляє себе через окремі кримінальні правопорушення, які вчиняє конкретний індивід, або групи правопорушень, вчинені визначеним контингентом осіб. Для запобігання злочинності необхідно мати достатню інформацію про досліджувані об'єкти. Тому будь-яке кримінологічне дослідження необхідно розпочинати з вивчення кримінологічної характеристики – основи кримінологічного дослідження, яка покликана вказати на найбільш істотні показники злочинності та є підставою для розробки і реалізації заходів запобігання.

Хоча термін «кримінологічна характеристика» окремої групи кримінальних правопорушень широко застосовується в наукових дослідженнях, але ще не напрацьовано його універсального визначення. Так, пропонується вузьке чи більш широке трактування, змінюється той чи інший набір необхідних елементів, які включаються до спірного поняття. Вільне ж поводження з термінами може призвести до плутанини і не є корисним ні для теорії, ні для практики. Конкретизація змісту понять сприяє вирішенню завдань кримінологічної науки.

Дослідженню складників кримінологічної характеристики свої наукові розробки присвятили Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, І.М. Даньшин, А.І. Дол-

гова, О.М. Джужа, О. Г. Кальман, І.І. Карпець, О.М. Костенко, Н.Ф. Кузнєцова, В.М. Попович, І.К. Туркевич, В.Б. Ястребов та інші.

Постановка завдання. Метою статті є не тільки теоретичне обґрунтування моделі кримінологічної характеристики, але й вироблення єдиного підходу щодо її складників, що дало б змогу більш ефективно протидіяти явищу злочинності в усіх її виявах.

Результати дослідження. Глумачний словник української мови іменник «характеристика» визначає як «опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак когось, чого-небудь» [1]. З цього ми і будемо виходити при визначенні моделі кримінологічної характеристики. Роботи в галузі кримінології містять відповідні розділи стосовно кримінологічної характеристики окремих видів злочинності, але вони різняться за підходами. Далі розглянемо їх більш детально.

Одна із перших спроб з'ясувати сутність явища кримінологічної характеристики була зроблена у 80-ті роки В.Б. Ястребовим. Він визначав її як систему ознак, що відображають:

1) просторово-часові критерії (місце в загальній сукупності злочинів та у зв'язку з іншими їх видами, основні тенденції розвитку);

2) особливості, які мають значення для з'ясування детермінант злочинних виявів (якості і властивості особистості злочинця, криміногенні ситуації, вплив конкретної ситуації на вчинення злочину);

3) особливості, які мають значення для організації роботи з попередження злочинів (характер зв'язків між елементами комплексу ознак, специфічних для тих або інших категорій злочинів, вплив діяльності правоохоронних та інших державних органів на протиправну поведінку з боку певних осіб) [2, с. 14–20].

А.Ф. Зелінський під кримінологічною характеристикою розуміє сукупність статистично значимих показників про злочини та особу, відображення їх кількісного, якісного та структурного стану [3, с. 260]. І.М. Даньшин поділяє таку точку зору та визначає кримінологічну характеристику як сукупність кількісно-якісних показників злочинності та даних про особистість злочинця. Б.В. Коробейников, Н.Ф. Кузнєцова, Г.М. Мінковський до складників кримінологічної характеристики включають кількісні та якісні показники окремої групи (виду) злочинів, особливості особистості злочинця, причини та умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи запобігання ним [4, с. 384].

Обсяг цього поняття, яке є одним із ключових у кримінологічній науці, залишається дискусійним ще з радянських часів, оскільки дослідники пропонують різні варіанти його тлумачення – від розширеного до звуженого. Якщо йти шляхом зменшення його обсягу, то логічним буде включити до структури кримінологічної характеристики таке:

Кількісно-якісні показники злочинності. Науковці по-різному їх тлумачать, тому узагальнення та аналіз поглядів фахівців буде корисним. У кримінологічній літературі до показників злочинності відносять:

1) обсяг, рівень (має різні назви у кримінологічних роботах, але розуміється як єдиний показник). На думку І.К. Туркевич, це показник обсягу [5, с. 35–37]. За змістом йому відповідає визначення рівня злочинності А.П. Закалюка. Рівень злочинності – це її кількісна характеристика, яка вимірюється в абсолютних величинах сумою вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили, за певний проміжок часу на визначеній території [6, с. 66].

При цьому використовуються два основних коефіцієнти: коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності. Коефіцієнт злочинної інтенсивності розраховується шляхом поділу кількості зареєстрованих злочинів на певній території за визначений період часу на кількість мешканців, які проживають на цій території, і множення на визначену кількість мешканців (єдину розрахункову базу 1000, 10 000, 100 000), відповідно до якої проводиться розрахунок. Завдяки йому ми дізнаємося про розповсюдженість злочинів на певній території за визначений період. Коефіцієнт злочинної активності виводиться за аналогічною формулою, але в ньому порівнюється кількість злочинців із населенням. Завдяки йому ми дізнаємося про розповсюдженість злочинців на певній території за визначений період;

2) структура злочинності – це внутрішня притаманна їй ознака, яка розкриває її будову, окремі складники у їх сукупності за визначений проміжок часу на визначеній території [7, с. 68].

Вважаємо, що завдяки структурі можна охарактеризувати суспільну небезпечність явища злочинності і визначити цей показник як співвідношення окремих груп і видів злочинності стосовно всієї кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень або кількості злочинців. Окрема група чи вид злочинності порівнюються зі всією злочинністю або розкритою частиною злочинності. Якщо кількість кримінальних правопорушень при цьому встановлюється у відсотковому відношенні, то дріб множить на 100%;

3) динаміка злочинності – це показник, який відбиває зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду [8, с. 169].

І.М. Даньшин під динамікою злочинності також розуміє показник, який відображає рух злочинності у часі [9, с. 41]. Динаміка явища злочинності свідчить про зміни її обсягу, рівня і структури протягом певного періоду (рік, три роки, п'ять років) і обраховується за правилами статистичної науки. Варто зазначити, що на динаміку злочинності впливає низка факторів:

1) демографічна ситуація у країні;
2) причини та умови явища злочинності як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру;

3) криміналізація чи декриміналізація протиправних діянь;

4) «географія» злочинності – це просторова-часова розповсюдженість кримінально-караних діянь (за рівнем, структурою, динамікою), пов'язаних зі специфікою різних регіонів світу, різних країн чи адміністративно-територіальних одиниць однієї держави, із кількістю, структурою та розселенням населення, із особливостями форм організації життя людей, умовами праці та відпочинку, культури і побуту, національних традицій [10, с. 243]. Більшість вчених не визнає такий показник, зокрема І.М. Даньшин, І.І. Карпець, А.І. Долгова. Нерівномірність розподілу явища пояснюється саме соціальними, економічними, ідеологічними чинниками того чи іншого регіону;

5) «ціна» злочинності – це якісний показник, який відображає, скільки кримінальне правопорушення коштує державі (прямі збитки, кількість загиблих, моральна шкода). У літературі зазначається, що ціна злочинності повинна базуватися на значно більшій кількості ознак. Зокрема, необхідно враховувати також матеріальні збитки, які настають внаслідок заподіяння шкоди здоров'ю потерпілих, непрямі збитки, беручи до уваги, скільки коштує утримання правоохоронної системи, контрольно-ревізійних та охоронних структур тощо.

Отже, розгляд кількісних та якісних характеристик злочинності сприятиме більш ефективному застосуванню заходів запобігання злочинності.

Ще одним складником криминологічної характеристики є детермінанти (причини та умови) злочинності. Проблема причин є однією із центральних у криминології. Злочинність як соціальне явище є результатом дії багатьох обставин, факторів.

У сучасній юридичній літературі існують різні поняття, які відображають зміст причинно-наслідкового комплексу: детермінація, причини та умови, фактори злочинності. Це пояснюється тим, що ця галузь юридичних знань характеризується особливою складністю, що призводить до різних позицій як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Однією з найбільш вживаних категорій у криминологічній науці є «причина». Її можна визначити як явище, яке безпосередньо породжує інше явище, – наслідок. Категорія «умова» – це те, що безпосередньо не породжує, але сприяє існуванню злочинності. Причини та умови (детермінанти) – це явища і процеси, які є передумовами існування та відтворення злочинності. Причини і умови злочинності традиційно вивчають на трьох рівнях:

1) причини і умови конкретних кримінальних правопорушень;

2) причини і умови окремих видів злочинності (за об'єктом, суб'єктом, ступенем організації, мотивацією);

3) причини і умови злочинності загалом.

У вказаній ієрархії немає механічного повтору її детермінантів, адже злочинність як соціальне явище не тотожне окремому її вияву за всіма ознаками. Вона інтегрує у собі все, що властиве окремим діям, виводячи на вищий рівень загальні характеристики усієї сукупності. В науці застосовуються різні критерії для класифікації детермінант злочинності. Це сприяє їх детальному вивченню, щоб повніше, глибше й ефективніше вирішувати завдання, поставлені перед кримінологією, – запобігання злочинності.

Складником моделі кримінологічної характеристики є особистість злочинця – це сукупність усіх соціально-значимих якостей і властивостей індивіда (здебільшого негативного характеру), що зумовлюються впливом всієї сукупності соціальних відносин на внутрішній світ людини, що призводить до вчинення кримінального правопорушення.

Є потреба в розмежуванні «злочинців» на осіб осудних, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, та неосудних – осіб, які не є суб'єктами кримінальних правопорушень. Останні не є об'єктом вивчення кримінолога. Здебільшого виділяють п'ять груп ознак для характеристики особистості злочинця: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні та біологічні.

Висновки. Отже, модель кримінологічної характеристики злочинності – це сукупність достатньої інформації про визначену групу кримінальних правопорушень або конкретне суспільно-небезпечне діяння, яка використовується для здійснення запобіжного впливу на осіб, схильних до вчинення кримінального правопорушення. Завдяки моделі кримінологічної характеристики того або іншого виду злочинності з'являється можливість отримати інформацію про кількісно-якісні показники, детермінанти (причини та умови), особистість злочинця. На думку автора, правильним буде зупинитися на початкових даних про злочинність, а робота з протидії їй повинна виступати самостійним елементом і не охоплюватися поняттям «модель кримінологічної характеристики злочинності».

Список використаних джерел:

1. Новий тлумачний словник української мови. Київ : Вид. «Аконіт», 2001.
2. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В.Б. Ястребов // Вопр. борьбы с преступностью. М. : Юрид. лит., 1982. Вып. 37. С. 14–20.
3. Криминология : курс лекций / А.Ф. Зелинский. Х. : Прапор, 1996. 260 с.
4. Криминология : учебник / Под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. М. : Юрид. лит., 1988. 384 с.
5. Злочинність : навчальний посібник / І.К. Туркевич. К., 1999. С. 35–37.
6. Криминологія : навчальний посібник / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа. К. : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2006. С. 66.
7. Криминологія : навчальний посібник / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа. К. : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2006. С. 68.
8. Курс сучасної української криминології: теорія і практика / А.П. Закалюк. К. : Видавничий Дім «Ін Юре». Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки, 2007. С. 169.
9. Криминологія : навчальний посібник / За ред. І.М. Даньшина. Харків : Право, 2003. С. 41.
10. Криминологія : навчально-методичний посібник / За заг. ред. О.М. Джужа. К. : Атіка, 2003. С. 243.

